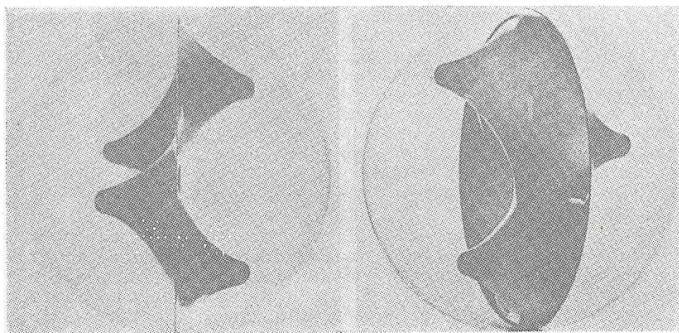

O KRUGU RAZUMEVANJA

franco costalonga

Hermeneutsko pravilo da se celina mora razumeti iz pojedinačnog, a pojedinačno iz celine, potiče iz antičke retorike, te ga je savremena hermeneutika sa veštine besedništva prenela na veštinu razumevanja. I ovde i tamo susrećemo se sa jednim kružnim odnosom. Anticipacija smisla u kome se sadrži celina prelazi u eksplisitno shvatanje na taj način što delovi koji se određuju iz celine sa svoje strane takođe određuju tu celinu.

Ovo nam je poznato iz učenja stranih jezika. Tamo nas uče da prvo moramo »konstruisati« rečenicu, pre no što pokušamo da shvatimo pojedinačne delove rečenice u njihovom jezičkom značenju. Međutim, ovim postupkom konstituisanja upravljaju očekivani smisao koji potiče iz uzajamnog odnosa onoga što je prethodilo. Svakako, ovaj očekivani smisao mora se podešavati ukoliko to tekst zahteva. Ovo, dakle, znači da se očekivano prilagođava i da se tekst konačno spaja pod jednim drugim očekivanim smislom u jedinstvo mišljenja. Na taj način se gibanje razumevanja neprestano kreće od celine ka deliću i nazad ka celini. Naš zadatak je da u koncentričnim krugovima proširujemo jedinstvo razumevanog smisla. Saglašavanje svih pojedinosti sa celinom predstavlja svagdašnji kriterijum ispravnosti razumevanja. Izostanak takvog saglašavanja znači neuspeh razumevanja.

Slajermaher je bliže odredio ovaj hermeneutski krug pojedinačnog i celine kako sa objektivne, tako i sa subjektivne strane. kao što pojedinačna reč pripada celini rečenice, tako i pojedinačni tekst pripada celini dela jednog pisca, a ovo celini odgovarajućeg književnog roda, odnosno, književnosti. S druge strane, isti taj tekst, kao manifestacija jednog stvaralačkog trenutka, pripada celini duhovnog života svoga stvaraoca. Tek u ovakvoj celini objektivnog i subjektivnog može se ostvariti razumevanje. U vezi sa ovom teorijom govori Dilta o »strukturi« i »dovođenju u središte« iz čega proizlazi razumevanje celine. Na taj način on prenosi na svet istorije ono što je oduvek bilo osnovica svake interpretacije: da se jedan tekst mora razumevati iz samoga sebe.

Pitamo se da li je kružno kretanje razumevanja pravilno shvaćeno. Ono što je Slajermaher razvio u subjektivnu interpretaciju može se u potpunosti odbaciti. Kada pokušavamo da shvatimo tekst, ne prenosimo se mi u dohovno stanje autora, nego se, ukoliko baš želimo da govorimo o prenošenju, prenosimo u njegovo mišljenje. Ovo, međutim, znači jedino da mi pokušavamo da odmerimo koliko je ispravno ono što taj drugi govori. Štaviše, ukoliko želimo da razumemo, trudićemo se da još osnažimo njegove argumente. Tako se dešava već pri razgovoru, a još više pri razumevanju napisanog, da se krećemo u dimenziji smisaonog koje je samo po sebi razumljivo i kao takvo nas uopšte ne upućuje na subjektivnost onog drugog. Zadatak hermeneutike jeste da objasni ovo čudo razumevanja, koje ne predstavlja tajanstveno saopštavanje između dveju duša, već sudelovanje u zajedničkom smislu.

Čak ni objektivna strana ovog kruga, kako ga Slajermaher opisuje, ne pogađa srž stvari. Cilj svakog sporazumevanja i svakog razumevanja jeste postizanje saglasnosti. Tako je zadatak hermeneutike oduvek bio da uspostavi saglasnost tamo gde je nema ili gde je ona poremećena. Istorijska hermeneutika može da potvrdi ovo, pomislimo li samo, na primer, na Augustina gde je *Stari zavet* trebalo pomiriti sa hrišćanskom poslanicom, ili na Protestantizam,

pred kojim se postavljao isti problem ili, konačno, na doba Prosvetećenosti, gde se skoro odustalo od saglasnosti, kada se smatralo da se do »potpunog razumevanja« može doći samo na osnovu istorijske interpretacije. Romantizam i Slajermaher doneli su nešto novo, time što su zasnovali istorijsku svest univerzalnog obima, ne uvažavajući više kao postojanu podlogu svih hermeneutskih stremljenja onaj oblik tradicije iz koje potiču i u kojoj se nalaze. Filolog Fridrih Ast, jedan od neposrednih prethodnika Slajermaherovih sasvim sadržajno je razumeo zadatak hermeneutike tvrdeći da ona treba da uspostavi sklad između Antike i Hrišćanstva, između jedne iznova viđene, prave Antike i hrišćanske tradicije. To, doduše, već predstavlja nešto novo u odnosu na doba Prosvetećenosti, pošto se sad više ne radi o posredovanju između autoriteta i predanja, s jedne strane, i zdravog razuma, s druge, već o posredovanju između dva elementa tradicije, koji, pošto smo ih postali svesni u doba Prosvetećenosti, postavljaju sada zadatak svoga izmirenja.

Meni se, međutim, čini da ovo učenje o jedinstvu Antike i Hrišćanstva određuje jednu istinu o hermeneutskom fenomenu, koji su Slajermaher i njegovi sledbenici nepravredno napustili. Asta je spasla njegova spekulativna energija od toga da u istoriji vidi samo prošlost, a ne i istinu o sadašnjosti. U svetlosti ovog, Slajermaherova hermeneutika čini nam se kao razvodnjavanje metodološkog postupka.

Ovo je utoliko značajnije kada se posmatra u svetlosti pitanja koje je Hajdeger razvio. Naime, kružna struktura razumevanja zadobija svoje značenje iz Hajdegerove egzistencijalne analize. Hajdeger piše: »Krug se ne sme svesti na viciousum, ma bio on i snosljiv. U njemu se krije pozitivna mogućnost prvobitne spoznaje, koja se, svakako, na pravi način postiže tek kada tumačenje shvati da mu je prvi, stalni i poslednji zadatak da ne dozvoli da mu slučajne misli i popularna shvatanja utiču na nameru, budnost, i prethodne pojmove, već sa njihovim razradom iz same stvari obezbedi naučnu temu.«¹⁾

To što Hajdeger ovde kaže nije samo zahtev koji on postavlja samoj praksi poimanja; on time opisuje kako se vrši tumačenje sa razumevanjem. Vrhunac Hajdegerovog hermeneutskog razmišljanja ne nalazi se u tome da dokaže da se ovde radi o krugu, koliko da taj krug ima ontološki pozitivan smisao. Opis kao takav dopašće se svakome ko se bavi tumačenjem i ko zna svoj posao.²⁾ Svako pravo tumačenje mora se zaštititi od samovolje misli i ograničenosti nebrojenih misaonih navika i mora upraviti pogled na »samu stvar« (kod filologa to su smisljeni tekstovi, u kojima se opet radi o nekakvim stvarima).

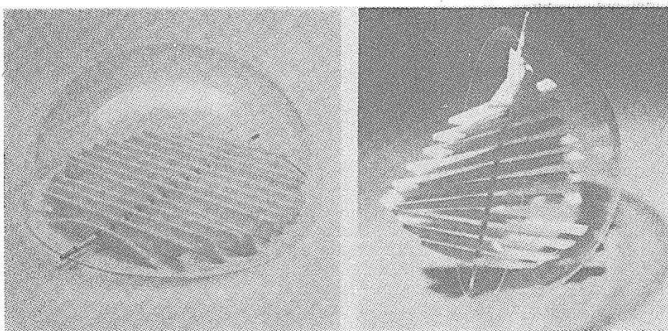
U toliko meri se podrediti stvari za interpretatora ne predstavlja samo »ispravnu« odluku, već uistinu, »prvi, neprestani i poslednji zadatak«. Ovo znači da onaj koji vrši tumačenje ne sme skrenuti pogled sa same stvari ma koliko ga usput presretalo zabluda, koje iz njega samog potiču. Svako ko želi da razume jedan tekst vrši izvesno obezvređivanje. On izdvaja jedan smisao čim se takav smisao ukaže u tekstu. Ovaj se pokazuje samo stoga što tekst čitamo iščekujući izvestan smisao. Razumevanje onoga što se u tekstu nalazi sastoji se u razradi takvog jednog sebi postavljenog zadatka koji se, dakako, neprestano menja već prema onome što proizlazi prilikom dubljeg prodiranja u smisao.

Ovo što sledi samo je grubo pojednostavljivanje: mogućna je svaka promena postavljenog zadatka i izdvajanje novog zadatka iz smisla; da se pri tumačenju mogu dovesti u vezu suprotni zadaci, sve dok se jasno ne odredi jedinstvo smisla; da tumačenje započinje prethodnim pojmovima koji se zamenjuju ispravnim pojmovima; upravo ovo neprestano obezvređivanje čini smisaono gibanje poimanja i tumačenja i predstavlja postupak koji Hajdeger opisuje. Svako ko hoće nešto da razume izložen je zabludama koje proizlaze iz unapred datog mišljenja koje se potom na samoj stvari ne pokazuje kao istinito. Stoga je stalni zadatak razumevanja da razradi ispravne, prikladne zadatke, to jest, da ima hrabrosti za nešto što treba da se potvrdi tek na samoj stvari. Ne postoji ovde nikakva druga objektivnost do li ona koja proističe iz razrade unapred datog mišljenja koje samo sobom treba da se posvedoči. Opravdano je što onaj koji tumači »tekst«, ne prilazi tom tekstu na osnovu svog unapred datog mišljenja, no daleko više proverava ta svoja unapred data mišljenja, i to: njihovo poreklo i njihovu valjanost.

Ovaj načelni zahtev moramo zamisliti kao radikalizaciju jednog postupka koji uistinu uvek primenjujemo. Daleko od toga da onaj koji nekog sluša ili nešto čita ne sme sa sobom da ponese nikakvo unapred dato mišljenje o sadržini toga i da treba da zaboravi sva svoja mišljenja; on treba da otvoreno pristupi mišljenju onog drugog, ili pak teksta i da to mišljenje suprotstavi celini svoga mišljenja. Drugim rečima, mišljenje je pokretni skup mogućnosti, no unutar ovog skupa zamislivog, tj. onog što jedan čitalac može smatrati smislenim i utoliko očekivati, ipak nije sve moguće i onaj koji nepažljivo sluša što mu neko drugi zapravo govori neće na kraju moći da to usaglasi sa svim onim mnogostrukim smislom koji je sam iščekivao. Tako i ovde postoji neko merilo. Hermeneutski zadatak sam po sebi prelazi u jedno stvarno pitanje koje ga samo po sebi određuje. Time ovaj poduhvat hermeneutike osvaja čvrsto tlo pod nogama. Onaj koji želi da razume neće se prepustiti slučajnosti svog unapred datog mišljenja da tvrdoglavo i konsekvntno ne sluša mišljenje teksta sve dok ga na kraju više i ne čuje i na taj način osujeti navodno razumevanje. Ko želi da razume tekst spreman je da mu taj tekst nešto kaže. Stoga od samog početka svest obrazovana na hermeneutici mora biti prijemčiva na drugovrnost teksta. Ovakva prijemčivost, međutim, ne pretpostavlja ni stvarni »neutralitet«, a još manje gu-

šenje svoje ličnosti, već pridodavanje tuđeg vlastitim, unapred datim mišljenjima i predrasudama. To znači spoznati vlastita predbedenja da bi nam se sam tekst prikazao u svojoj drugovrsnosti i na taj način omogućio da svoja unapred data mišljenja zamienimo stvarnom istinom teksta.

Hajdeger je dao potpuno ispravan fenomenološki opis kada je u navodnom »čitanju« onog što je pred nama otkrio predstrukturu razumevanja. Dao je za to i jedan primer. On je u *Biću i vremenu* opšti iskaz, od koga je načinio hermeneutički problem, konkretizovao ga na pitanju bića (str. 312). Da bi objasnio hermeneutičku situaciju pitanja bića pomoću namere, budnosti i prethodnog pojma, on je kritički ispitao na bitnim prekretnicama istorije ovo, metafizički upućeno, pitanje. Time je učinio ono što istorijsko-hermeneutička svest u svakom slučaju zahteva. Razumevanje provedeno uz potrebnu metodsku svest trudiće se ne da jednostavno ostvari svoje antipacije, no da ih same učini svesnim: kako bi ih kontrolisalo i time zadobilo pravo razumevanje stvari. Na ovo Hajdeger misli kada traži da se razradom namere, budnosti i prethodnog pojma iz same stvari »obezbledi« naučna tema.

sara campesan

Hajdegerovom analizom dobija hermeneutički krug sasvim novo značenje. Kružna struktura razumevanja u dotadanoj teoriji nalazila se stalno u okvirima formalnog odnosa pojedinačnog i celine, odnosno njihovog subjektivnog odnosa: naslućene vrednosti celine i njene potonje eksplikacije putem pojedinačnog. Po toj teoriji kružno kretanje na tekstu odvija se napred-nazad i okončava njegovim potpunim razumevanjem. Teorija razumevanja završava se aktom predviđanja koji se potpuno prenosi na stvaraoča i odatle razrešava sve što je u tekstu čudno ili neobično. Nasuprot tome, Hajdeger shvata da prvobitni zahvat prerazumevanja trajno određuje samo razumevanje teksta. To što Hajdeger na ovaj način opisuje nije zapravo ništa drugo do li zadatak konkretiziranja istorijske svesti. Time se od nas zahteva da potpuno ovladamo sopstvenim unapred datim mišljenjima i predrasudavanjima i da nam proces razumevanja uvek bude prošet istorijskom svešču da se ne bi desilo da, trudeći se da razumemo istorijsku razliku i primenjujući pri tom istorijske metode, dobijemo samo ono što smo uložili.

Sadržajni smisao kruga dela i celine, koji je u osnovi svakog razumevanja, mora se, kako mi se čini, dopuniti jednom daljom odredbom koju bih ja nazvao »polaganje prava na savršenost«. Time je formulisan jedan preduslov koji rukovodi svakim razumevanjem. Ovo znači da je razumljivo samo ono što predstavlja savršeno jedinstvo smisla. Stoga mi polazimo pravo na savršenost kada čitamo neki tekst. Tek kada se vidi da ovaj preduslov nije ispunjen, tj. kada tekst postane nerazumljiv, stavljamo ga pod lupu pitanja, sumnjamo u tačnost predanja i pokušavamo da ga izlečimo. Ovde možemo ostaviti po strani pravila koja sledimo prilikom kritičkog razmatranja teksta jer se i ovde radi o tome da se dokaz o primenljivosti teksta ne može odvojiti od njegovog sadržajnog razumevanja.

Polaganje prava na savršenost, koje rukovodi našim razumevanjem, pokazuje se kao nešto što je određeno sadržinom. Ne pretpostavlja se ovde samo imanentno jedinstvo smisla koje vodi čitača, na razumevanje čitaoca utiče i transcendentno iščekivanje smisla, koje potiče iz odnosa prema istini onog što se htelo reći. Kao što primalac pisma razume vesti koje je primio i isprva gleda na stvari očima onog koji je pismo napisao, tj. smatra istinitim ono što ovaj piše, te i ne pokušava da razume nameru sastavljača pisca, tako i tekstove koji su do nas stigli putem predanja, razumemo na osnovu očekivanog smisla, stvorenog u nama samima. Te, kao što verujemo vestima svoga korespondenta, jer on zna istinu, ili je barem zna bolje od nas, tako verujemo da i taj tekst bolje poznaje stvari od našeg vlastitog unapred datog mišljenja. Tek kad ne uspeemo pri pokušaju da rečeno nam uvažimo kao istinito, pokušamo da tekst »razumemo« — bilo psihološki ili istorijski — kao nečije tuđe mišljenje.³⁾ Dakle, u toj predrasudi o savršenstvu ne sadrži se samo mišljenje da jedan tekst treba u potpunosti da izrazi svoji namenu, nego i da je to što on kaže savršena istina. Razumevanje znači, pre svega, razabiranje same stvari, a tek potom sposobnost izdvajanja i razumevanja tuđeg mišljenja. Stoga kao prvi hermeneutički uslov ostaje veština baratanja samom stvari. Otuda se određuje šta se može smatrati

jedinstvenim smislom, a time i primena prethodnog pojma o savršenstvu. Time se ispunjava smisao o pripadnosti, tj. glavnom cilju tradicije u istorijsko-hermeneutičkom smislu, jedinstvom osnovnih i vodećih predrasuda. Hermeneutika mora početi od toga da svaki onaj koji želi nešto da razume mora biti povezan sa tom stvari koja putem predanja nalazi svoj jezički izraz i mora se nalaziti, ili pak stupa u vezu sa tradicijom iz koje govori predanje. S druge strane, hermeneutičkoj svesti je jasno da se sa tom stvari ne može postići nesumnjivo, samo po sebi razumljivo jedinstvo, kao što to važi za svaki dalji nastavak tradicije. Ustinu, postoji polaritet između prisnosti i otuđenosti na kome se zasniva zadatak hermeneutike, no njega kod Slajermanera ne treba shvatiti psihološki kao onaj raspon u kome se nalazi tajna individualnosti, već hermeneutički, tj. u odnosu na ono što je rečeno: kao jezik kojim nam se predanje obraća i kao kazivanje koje nam saopštava. Taj položaj između otuđenosti i prisnosti koji nalazimo u predanju jeste, zapravo, onaj međuprostor između istorijske, zastarele stvarnosti i pripadnosti jednoj tradiciji. Pravo mesto hermeneutike nalazi se u tom međuprostoru. Iz tog međupoložaja, koji hermeneutika zauzima, sledi da joj centar čini ono što je u dojakošnjoj hermeneutici bilo na samoj ivici: vremenski razmak i njegov značaj za razumevanje. Vreme nije, pre svega, provalija koja se mora premostiti, jer nas deli i drži na odstojanju, već je uistinu vodeći uzrok događaja na kome se zasniva savremeno razumevanje. Stoga vremenski razmak nije nešto što treba prevazići. Istoznam bio naivan u svojoj pretpostavci da se treba preneti u duh vremena, misliti u uslovima tadašnjih pojmova i predstava, a ne vlastitih, i na taj način stići do istorijske objektivnosti.

U stvari, u vremenskom razmaku treba videti pozitivnu i produktivnu mogućnost razumevanja. On je ispunjen kontinuitetom nasleđivanja i tradicije u čijem nam se svetlu prikazuje svako predanje. Nećemo preterati ako kažemo da se ovde radi o stvarnoj produktivnosti događaja. Svima nam je poznata vlastita nemoguć da donesemo sud tamo gde nam vremenski razmak ne daje sigurna merila. Stoga je svaka ocena naučne svesti o savremenosti i umetnosti krajnje nesigurna. Očigledno se radi o predrasudama kojima ne vladamo i sa kojima prilazimo takvim delima, te ona dobijaju prizvuk koji nije u skladu sa njihovim pravim sadržajem i pravim značenjem. Tek pošto odumru sve te aktuelne primese, izbija njihov pravi lik na površinu, čime se omogućava razumevanje onog što je u njima rečeno. Uostalom, pročišćavanje pravog smisla jednog teksta ili umetničkog dela predstavlja beskonačan proces. Vremenski razmak, koji dozvoljava ovo pročišćavanje, neprestano se kreće i proširuje, a to i jeste produktivna strana razumevanja. Neke predrasude odumiru, i to one koje su pojedinačne prirode, a pojavljuju se one koje dozvoljavaju pravo razumevanje.

Jedino je taj vremenski razmak pomogao da se reši najosetljiviji zadatak hermeneutike: kako razdvojiti ispravne predrasude od pogrešnih. Stoga svest obrazovana na hermeneutički treba da sadrži i istorijsku svest. Ovo će izvući na površinu one predrasude koje upravljaju razumevanjem kako bi se i predanje u svojoj drugovrsnosti istaklo i dobilo vrednost. Ovakvo izdvajanje jedne predrasude očigledno povlači za sobom i oduzimanje njene važnosti; jer, dokle god jedna predrasuda određuje nas, ne možemo je smatrati sudom. Sve dok jedna predrasuda postojano i neprimetno saučestvuje u igri, neće nam početi za rukom da je izdvojimo, nego tek kad je, tako reći, nečim podbodemo. U tome će nam pomoći susret sa predanjem. A sve ono što privlači razumevanje moralo se već negde dokazati. Razumevanje i započinje time što nas se nešto dojm. To je prvi hermeneutički uslov. Sada vidimo šta se time zahteva: načelno oduzimanje vrednosti vlastitim predrasudama. Logički gledano, svako oduzimanje vrednosti sudu, a naročito predrasudi, ima strukturu pitanja.

U biti pitanja jeste široka otvorenost prema svim mogućnostima. Ako nam se neka predrasuda učini sumnjivom u odnosu na neku drugu, ili na tekst, to ne znači da ćemo je jednostavno odbaciti i neku drugu proglasiti za važeću. Toliko ne poznavati sebe, to spada u naivnost istorijskog objektivizma. U stvarnosti, vlastita predrasuda tek sada ulazi u igru time što na kocku stavlja samu sebe.

Naivnost takozvanog istorizma sastoji se u tome što sebe lišava takvih misli i uz sve dužno poverenje u metodičnost svoga postupka zaboravlja vlastiti istoricizam. Ovde umesto rđavo razumljenog istorijskog mišljenja tražimo takvo mišljenje koje je u stanju bolje da razume. Stvarno istorijsko mišljenje mora imati na umu vlastiti istoricizam. Tek tada će prestat i juri za priviđenjem istorijskog objekta, koji je predmet naprednog istraživanja, te će u tom objektu upoznati svoju drugu stranu, a time i jedno i drugo. Pravi istorijski predmet nije nikakav predmet, već jedinstvo tog jednog i drugog, jedan odnos u kome postoji stvarnost istorije, kao i stvarnost istorijskog poimanja. Svaka svrsishodna hermeneutika trebalo bi da odražava tu stvarnost istorije. Ono što se time dobija nazivam »delotvornom istorijom«. Razumevanje je jedan delotvorno-istorijski postupak i moglo bi se dokazati da svako hermeneutičko dešavanje nalazi svoj put ka razumevanju u svojevremenoj govornosti.

1) *Biće i vreme*, str. 153.

2) Uopredni Slajgerov saglasan opis u delu *Umetnost interpretacije*, str. 11 ff.

3) Ja sam pokušao na jednom kongresu u Veneciji 1958. godine da dokažem za estetski sud da i on — kao i istorijski — poseduje sekundarni karakter i dokazuje i polaze pravo na savršenost.